
Demény Péter

LEPKEVÁLTOZÁS

JEGYZETEK KOVÁCS ANDRÁS FERENCRRŐL

Egy régi tévéműsorban az idős zenetudós, Molnár Antal Bartók, illetve Kodály egyéniségét méltatta. Mindkettőjüknek tanítványa volt, mindkettőjüket jól ismerte, megkérték hát, emlékezzen rájuk. Az első különbséget abban találta meg, hogy Bartók mindenre kíváncsi volt, míg Kodály csak a magyar kultúrára. Ez utóbbi egyszer azt mondta, ha eleget él, ez a Bartók a világ minden népének népzenejét összegyűjti.

Van egy olyan alkat, aki „mindenre” kíváncsi. „Tanítóm minden, ami él, / apám a múlt egész világa, / s addig terjed hazám határa, / ameddig az agyam elér” – írja Szabó Lőrinc. Ilyennek tűnik T. S. Eliot, Ezra Pound vagy Weöres Sándor is.

Ilyen volt Kovács András Ferenc is. Valósággal szomjazta, hogy a Szent Bertalan-éjéről ugyanúgy tudjon és meséljen, mint Kavafiszról, az angol forradalomról ugyanúgy, mint az amerikai alkotmányról, Goyáról és Mozart-ról, Adyról és Catullusról.

Intelligenciája, műveltsége, tehetsége *szomjazó* intelligencia, műveltség és tehetség volt. Kötetek felépítésében jól tetten érhető ez, a gonddal megformált szerzői jegyzetekben és lábjegyzetekben. Számtalanszor láttam, ahogy gyöngybetűivel megír valamit: mintha készen jöttek volna a szavak, holott nagyon sokáig hordozta őket.

Tengerész Henrik intelmei – ez a cím éppúgy rá vall, mint a *Hazatérés Hellaszból* tengert ábrázoló borítója. A folyamatos felfedezés volt az élete, kultúra és nyelv felfedezése egyaránt. A mai napig rácsodálkozom egy-egy szóra, amelyet „tőle kaptam”, holott ott van a magyar nyelvben, mely nekem is anyanyelvem. De az, ahogyan elhelyezte, aki mellé tette, akire mondta, amilyen rímet simított vagy cserdített rá, az megújította a szót, megtisztította addigi használatától. Lefújta az aranyról a port, és felmutatta. Közben persze, mint minden költő, meg is teremtette.

Éppen ezért szomorú, hogy a recepció mennyire nem tudott elmozdulni saját magától. Talán Virginás Andrea mondta egy Baldóver-beszélgetésen, hogy *Az érsek látogatását* azért fogadta olyan rosszul a magyar kritika, mert a *Sinistra* körzetben megismerték már azt a nyelvet, amelyen íródott. Ez lett

volna az oka annak is, hogy az a KAF, aki a kétezres évek közepéig abszolút kedvenc volt, azután mintha egyre süllyedt volna? Ő maga a *Hazatérés Hel-lászból* (2007) című kötetre érkezett kritikákat érezte a leginkább bántóknak, azokat emlegette folyton, kiapadhatatlan indulattal – és bár az indulat nem az én dolgom, a határt én is itt jelölném meg. Mintha duzzogni kezdett volna a recepció, hogy KAF már nem az a szerző, akit olyan jól megszokott, s akinek a *Jack Cole daloskönyve* (1996) a legfergetegesebb ikonja.

Ezek természetesen csak túl konkrét cövekek: a nekrológokból kiderül, mennyire nem felejtette el senki őt sem, és a költészetét sem. A szomjúsághoz azért mégis hozzáad ez az információ, hiszen arról tudósít, mennyire vágyta Kovács András Ferenc az elismerést, még akkor is, ha külső szemmel nézve mindent megkapott. Úgy tűnhetett neki, hogy az első szakaszban „élőbb” volt, kevesebbeknek jutott eszébe bírálni, mindenki rajongott érte – s erre mint színházi embernek, nagyon nagy szüksége volt.

A jelzőt itt teljes egzisztenciális vértetében értem, nem csak úgy tehát, hogy színházi emberek gyermeke volt, aki ruhatárok és kelléktárak, reflektorok és próbák között nevelkedett, hiszen egy népszerű színész és egy jó rendező fia volt. Sokkal inkább úgy, hogy szeretett teátrálisan megmutatkozni, s itt az alakmások „megrendezettségre” gondolok elsősorban. Az a beszélő, aki a költészetében megszólalt, mindig előszavas-lábjegyzetes dobantót készített magának, figyelni kellett rá, mert „megcsinálta” a figyelmet. A remek címek, a művelt olvasónak sem mindig egyértelmű utalások, az intertextuális játékok, a nyelvi bravúrok – egytől egyig ennek a „megcsinálásnak” az eszközei. Mindig rejtély volt minden: ki az a Jack Cole, hogyan kerültek elő Kavafisz vagy Lázary René Sándor vagy Calvus versei, hogyan íródnak a Tompa Gáborral írt négykezesek, ki dörög a különféle szatírákban?

Ez különben újabb érdekes irány az értelmezésben: mai szemmel úgy tűnik, önbeteljesítő szatírákat írt már egész korán. Az egyik leghumorosabb, az Ernst Jandl *Hősök tere* című verséből Deréky Pál nyerselte, Kovács András Ferenc átverselte költemény 2005-ben még pusztá tréfaaként hatott, felszabadultan röhögtünk. Ma jóslatként, pontosabban napihírként hangzik, s a kacaj is fanyarabb. De ide sorolható minden ilyen verse és kötete: az önbeteljesítő jóslatok már csöppet sem hermetikus korpuszához.

Ez is oka lehetett a visszaszorulásának. Ahogy én emlékszem, abban a „jó” időszakban „az egész marosvásárhelyi magyarság” a *Látó*-esteken tolongott: az egyik Luca-napi számbemutatón egy tűt nem lehetett leejteni. A tömeg Kovács András Ferencért lelkesedett a leglelkesebben, ahogy Magyarországon is sokáig az ő neve jelentette az erdélyi magyar költőt,

Kányádi Sándor megkérdőjelezhetetlensége mellett. A kétezres évek közepétől azonban ez az egyöntetűség megszűnt, a közéleti viták is satírozták a képet, és valahogy lebegni kezdett minden, ami ő volt.

Mindezek persze az élet véletlenjei, de ettől még nem kevésbé nyomnak meg egy lelket. A költészetére továbbra is az volt jellemző, amit az elején írtam, a gondolkodására szintén. Az alakmásaira is: sok minden történt, Bogdán László és Ferenczes István is megteremtette a maga alteregóit, ma azonban megint úgy tűnik, a KAF-arcok maradnak meg az emlékezetben. Részben ama teatralitás másként-sikerültsége miatt is: az ő arcaira lehetetlen volt nem figyelni. Akár Jack Cole-nak, akár Alekszej Pavlovics Asztrovnak hívták az illetőt, mindenképpen kíváncsiságot keltett. Mint a jó színész, mindig provokatív arcát mutatta a közönségnek, vagy fogalmazzunk úgy, hogy azt, amelyikben a nézők felismerhették magukat. A felismerésben a nagy költőnek kijáró tisztelet is ott motozott, és mindenkinek vannak kedvenc arcai. Az összes arc mégiscsak rá néz vissza, KAF-ra, fényükben az ő arca tükröződik.

A boldog időszakban Jack Cole-t rajzolta meg, állította össze; azután már melankolikusabb alteregók következtek, nem véletlenül oroszok is. Kisé be is fagyott például Lázary René Sándor életművébe: be akarta fejezni, véglegesíteni mégsem tudta soha. Valószínűleg abban lehetett ő igazán ő, minden fájdalomával és vágyakozásával együtt.

Ahogy Esterházy Péterrel örökre kiveszni látszik egyfajta attitűd, a szellem humora, úgy KAF-fal is végleg elveszett a kultúrában való kalandozás parttalansága – talán azért, mert mást gondolunk a kultúráról ma, mint akkor, amikor szocializálódtunk. Ma mintha mindenkinek csak egy darabkája volna meg abból, ami abban az időben egyben volt. Ő pedig nemcsak egy diktatúrában utolsó lehetőségként a kultúra felé forduló kisebbség tagja volt, hanem, mint már említettem, értelmiségi szülők gyermeke is, olyanoké, akik „nagy házat vittek”, akikhez Kányáditól Páskándin át Szilágyi Domokosig sokan feljártak. Itt épült belé elsősorban a színház és az irodalom, de a zene, a történelem, híres képeslapgyűjteménye révén a földrajz, az építészet: a világ teremtő totalitása.

Ebben a totalításban hitt, ezt nevezte kultúrának, szigorúan ragaszkodott hozzá. Ha a *Scintilla animae* esszéit olvasom, megdöbbenek, mennyire ugyanazt gondolta akkor, amikor írta őket, mint élete utolsó évtizedében, amikor sokat beszélgettünk ilyesmikről. Fokozatosan kifonnyadt belőle a derű, amely annyira magasan tartotta ezt az életművet, annyira frissen. Le-

hatsz-e szigorú akkor, amikor alakmások között szeretnél evezni? Ő pedig szinte kérkedett a szigorúságával.

Közben folyamatosan csodáltam kapcsolásainak nem is a váratlanságát, hanem éppen ezt: a sokirányúságukat. Az életmű meg elindult bennem a *Jack Cole daloskönyvétől* a *Naked soul* rezignációja felé, és gyakran nem értetem, hogyan lehetett az előbbinek ugyanaz a szerzője, mint az utóbbinak. Költészet és ember különös ellentmondása volt ez: mintha egy lepkéből egy elefánt született volna.